

МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ РІВНІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

УДК 159.9.018:378:378-052-056.26

Ярая Т.А.

Автором виділені компоненти готовності майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями. Водночас визначено рівні готовності до майбутньої фахової діяльності та дана їх якісна характеристика, здійснений добір діагностичного інструментарію, за допомогою якого можна дослідити стан сформованості готовності майбутніх фахівців до роботи зі студентами з обмеженими можливостями.

Ключові слова. майбутні практичні психологи, студенти з обмеженими можливостями, компоненти готовності, діагностичний інструментарій.

Автором выделены компоненты готовности будущих практических психологов к работе со студентами с ограниченными возможностями. Вместе с тем, определены уровни готовности к будущей профессиональной деятельности и дана их качественная характеристика, осуществлен подбор диагностического инструментария, с помощью которого можно исследовать уровень развития готовности будущих специалистов к работе со студентами с ограниченными возможностями.

Ключевые слова. Будущие практические психологи, студенты с ограниченными возможностями, компоненты готовности, диагностический инструментарий.

The author selected components of readiness of the students to work with students with disabilities. However, levels of preparedness for future professional work and given their qualitative characteristics, made selection of diagnostic tools by which you can explore the state of formation of the future professionals to work with students with disabilities.

Key words. The future practical psychologists, students with disabilities, the components of readiness, diagnostic tools.

Постановка проблеми. У сучасній соціокультурній ситуації особливої актуальності набувають завдання підготовки фахівців для основних сфер психологічної діяльності. Проблема підготовки практичних психологів набула значення у зв'язку з різнобічним соціальним замовленням на дану спеціальність та різними формами їх підготовки. У зв'язку з цим інтерес до діяльності практичних психологів є обґрунтованим як на етапі спеціальної підготовки, так і в період практичного застосування отриманих знань.

Особливої уваги та допомоги психолога в період навчання у вищому навчальному закладі потребують особи з обмеженими можливостями, які ма-

ють широке коло особистісних та міжособистісних проблем, що виникають внаслідок соціальних та економічних трансформацій сучасного суспільства. Серед проблем осіб з обмеженими можливостями виділяють: зневірення у власних силах, ізолюваність від суспільства, «комплекс неповноцінності», підвищену емоційну збудливість, підвищену виснаженість нервової системи, слабкість вольових зусиль, підвищену суттєвність, виникнення катастрофічних реакцій при фрустраційних ситуаціях, апатико-абулічний синдром, фобічний синдром тощо. Складність роботи з цією категорією студентів зумовлює необхідність підготовки спеціаліста високого рівня, який володіє необхідним набором знань, умінь, навичок, уміє застосовувати їх на практиці та якому притаманні певні особистісні риси та якості.

Вищезазначене викликає необхідність добору діагностичного інструментарію для дослідження рівнів готовності майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема вивчення особистісного аспекту професійної придатності майбутнього практичного психолога розглядається як складова частина професійного відбору на психолого-педагогічні спеціальності (О.Ф.Бондаренко, О.О.Бодальов, В.Г.Панок, Н.І.Пов'якель, Л.М.Собчик, Н.В.Чепелева та ін.). Зокрема, відбір до навчального закладу має відфільтрувати тих, хто явно не придатний до професії (В.Г.Панок), визначити психологічний ресурс особистості та внутрішньоособистісні труднощі, що сприяють або перешкоджають подальшій успішній професійній підготовці та діяльності (О.О.Бодальов).

Різні аспекти проблеми відповідності особистісних якостей вимогам професії відображені у працях Б.Г.Ананьєва, О.Ф.Бондаренка, І.Д.Бежа, І.А.Зяюна, С.Д.Максименка, В.С.Мерліна, В.Г.Панка, Н.А.Побірченко, П.С.Перепелиці, В.В.Рибалки, М.В.Савчина, Б.О.Федоришина, Н.В.Чепелевої, В.Д.Шадрікова та інших вчених.

Мета статті полягає в характеристиці діагностичного інструментарію, спрямованого на дослідження рівнів готовності майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями.

Виклад основного матеріалу. Успішність навчання, соціальної адаптації та психологічного супроводу студентів з обмеженими можливостями залежить від правильної оцінки їх можливостей та особливостей розвитку. Сьогодні роль практичного психолога в роботі з окресленою категорією дуже велика: потрібне своєчасне виявлення психологічних особливостей студентів з обмеженими можливостями; визначення їх оптимального навчального та психокорекційного маршруту; забезпечення індивідуального супроводу навчання; розробка індивідуальних та групових програм корекції; заповнення соціально-психологічних карт кожного зі студентів. Тому практичний психолог навчального закладу, який здійснює супровід навчання студентів з обмеженими можливостями, повинен бути підготовлений до такої роботи.

У сучасному соціокультурному контексті підготовки спеціалістів відбувається взаємодія різних шляхів її розвитку. Один аспект складають освітні технології, орієнтовані на дидактичне вдосконалення інформаційних блоків, що спрямовані на засвоєння знань та формування вмінь і навичок. Інший ас-

пект складають освітні технології, спрямовані на забезпечення особистісного росту майбутніх фахівців. Це є необхідною психолого-педагогічною передумовою професійного самовизначення майбутніх практичних психологів та розкриття їх творчого потенціалу [1, с. 12].

Результатом підготовки майбутніх фахівців виступає готовність до професійної діяльності. Поняття готовності до діяльності було введено в психологічний обіг у 1976 році білоруськими дослідниками М.І. Дьяченко і Л.А. Кандибовичем. У відповідності зі змістом і конкретними завданнями, які розв'язуються суб'єктом професійної діяльності, готовність поділяють на короткотривалу (ситуативну), що детермінується відповідними психічними станами, і відносно сталу, що визначається стабільними властивостями (особливостями) особистості [2]. Психологічна готовність – це виявлення суті властивостей і стану особистості [3, с. 8]. Готовність – це не тільки властивість чи ознака окремої особистості, це концентрований показник діяльності суті особи, міра її професійної здібності.

Проаналізувавши сучасні наукові дослідження в галузі психологічної освіти, ми виділили компоненти, за якими визначаються рівні готовності майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями. У дослідженні ми виділяємо чотири компоненти готовності: мотиваційний, когнітивний, технологічний, особистісний.

Під мотиваційним компонентом розуміємо усвідомлене ставлення майбутнього практичного психолога до майбутньої фахової діяльності, до роботи зі студентами з обмеженими можливостями. Він є стрижнем, навколо якого конструюються основні якості психолога як професіонала, оскільки від того, чим мотивує психолог свою готовність до роботи зі студентами з обмеженими можливостями, залежить характер його участі в процесі психологічного супроводу зазначеної категорії під час навчання у вищому навчальному закладі. Мотивація особистості психолога обумовлена його професійними інтересами, ціннісними орієнтаціями, ідеалами. Вона виявляється як у всій його життєдіяльності, так і в окремих психологічних ситуаціях, визначає його сприйняття зовнішніх подій і логіку поведінки.

Когнітивний компонент готовності до роботи зі студентами з обмеженими можливостями об'єднує сукупність навичок, умінь, а також знань майбутнього практичного психолога про суть і специфіку роботи із зазначеною категорією студентів, їх психофізіологічні особливості, специфіку здійснення психологічного супроводу, індивідуального підходу до кожного зі студентів. Цей компонент є результатом пізнавальної діяльності. Його характеризують обсяг знань (ширина, глибина, системність), стиль мислення, сформованість умінь і навичок майбутнього практичного психолога.

Під технологічним компонентом розуміємо володіння професійними та специфічними вміннями, вміння застосовувати в професійній діяльності отримані знання, вміння та навички.

Особистісний компонент – це сукупність індивідуально-психологічних якостей майбутнього фахівця, які виявляються в процесі здійснення психологічного супроводу студентів з обмеженими можливостями і характеризують його як суб'єкта процесу супроводу.

Для визначення вихідного стану готовності майбутніх фахівців ми визначаємо три рівні: високий, середній, низький. Схарактеризуємо кожний із представлених рівнів.

Високий рівень – наявна сформованість професійно-ціннісних орієнтацій та якостей особистості; позитивне ставлення до майбутньої фахової діяльності ґрунтується на впевненості у оптимістичній перспективності психологічної роботи; відзначається задоволеність професією психолога і бажання подальшого працевлаштування за фахом; інтереси різнобічні, немає обмежень лише улюбленими дисциплінами чи видом навчальної та практичної діяльності; присутній інтерес до нового, прагнення зрозуміти та досягти найбільш високих результатів у фаховій діяльності; наявність високих інтелектуальних показників, проникливості, рухливості та гнучкості розумових процесів, вичерпних знань про психофізіологічні особливості студентів з обмеженими можливостями; сформованість знань та вмій для здійснення психологічного супроводу студентів даної категорії; творчість і самостійність у виконанні професійних завдань; адекватна професійна самооцінка; наявна здатність встановлювати та підтримувати контакти, конструктивно вирішувати виникаючі конфліктні ситуації; високий рівень розвитку емпатійності та толерантності, здатності до саморегуляції; наявність усвідомлення потреби роботи зі студентами з обмеженими можливостями, прагнення надати допомогу студентам цієї категорії; готовність до неперервної самоосвіти.

Середній рівень – професійно-ціннісні орієнтації та якості особистості здебільшого сформовані, проте окремі з них проявляються ситуаційно; позитивне ставлення до студентів з обмеженими можливостями ґрунтується на любові і жалості, без твердого переконання у перспективності психологічного супроводу; плани подальшого працевлаштування не завжди пов'язані із фаховою діяльністю, хоча професія психолога подобається; інтереси обмежені у багатьох випадках улюбленими дисциплінами, спостерігається байдужість до нових ідей, справ; знання про специфіку психологічної діяльності зі студентами з обмеженими можливостями в основному сформовані; вміння для здійснення психологічного супроводу і сформовані недостатньо (неповний обсяг, невисокий ступінь); при виконанні професійних завдань виявляються лише елементи творчості і самостійності; проявляється достатньо позитивних особистісних якостей, але вони окреслені епізодично, непослідовно; недостатньо розвинута здатність до саморегуляції; самооцінка професійної готовності в основному адекватна; готовність до неперервної самоосвіти недостатньо виразна.

Низький рівень – професійно-ціннісні орієнтації та якості особистості не сформовані, або знаходяться у стадії формування; наявність низького рівня мотивації роботи зі студентами з обмеженими можливостями; ставлення до майбутніх клієнтів індиферентне, частіше негативне; професія психолога не подобається; притаманна пасивність у процесі навчання, набуття знань, вмій та навичок; знання про специфіку психологічного супроводу студентів з обмеженими можливостями характеризуються суттєвими прогалинами; вміння для виконання професійної діяльності не сформовані, або сформовані лише окремі з них; наявність проблем у спілкуванні, взаємодії з іншими особами; здатність до саморегуляції відсутня; навички емпатійності та толерантності

не сформовані, або проявляються епізодично; творчість при виконанні професійних завдань не виявляється, самостійність недостатня; низький рівень розвитку психолого-педагогічної компетентності; самооцінка готовності до роботи зі студентами з обмеженими можливостями завищена; потреба в самоосвіті відсутня.

Для дослідження рівнів готовності майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями було підбрано діагностичний інструментарій, який складався з таких методик: «Діагностика соціальної емпатії», «Самооцінка професійної психологічної мотивації» (модифікований варіант), «Діагностика рівня саморозвитку та професійної психологічної діяльності» Л. Н. Бережнкової (модифікований варіант), розроблена анкета «Виявлення рівнів готовності майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями».

Практичний психолог, який здійснює психологічний супровід осіб з обмеженими навчаннями під час їх навчання у вищому навчальному закладі, повинен володіти певним набором особистісних якостей, серед яких важливе місце займає здібність до емпатії. Емпатія в прямому розумінні цього слова — це розуміння емоційного стану, проникнення в переживання іншої людини їх відчуття. Серед особливих форм емпатії виділяють співпереживання, тобто переживання суб'єктом тих самих емоційних станів, які відчуває інша людина через ототожнення з нею, а також співчуття — переживання власних емоційних станів з приводу відчуттів іншої людини. Для виявлення рівня розвитку емпатійних тенденцій майбутніх практичних психологів була підібрана методика «Діагностика соціальної емпатії».

Як показали численні дослідження, на успішність професійної діяльності фахівців впливає характер професійної мотивації. Мотивація як психічне явище трактується по-різному. В одному випадку — як сукупність факторів, що підтримують та спрямовують, тобто визначають поведінку, в другому — як сукупність мотивів, у третьому — як спонукання, що викликає активність організму та визначає її спрямованість. Крім того, мотивація розглядається як процес психічної регуляції конкретної діяльності, як процес дії мотиву та як механізм, що визначає виникнення, напрям та способи здійснення конкретних форм діяльності, як сукупна система процесів, відповідаючи за спонукання та діяльність. Таким чином, під професійною мотивацією можемо розуміти сукупність факторів, діяльність окремих спонукань, що обумовлюють вибір професії та тривале виконання обов'язків, пов'язаних з нею. Для діагностики рівня розвитку професійної мотивації майбутніх практичних психологів було обрано методика «Самооцінка професійної психологічної мотивації». Методика дозволить визначити, на якій ступені мотиваційних сходів знаходяться майбутні фахівці. А саме: притаманна байдужість, або поверхневе епізодична допитливість або зацікавленість, або допитливість, що розвивається або складається функціональна зацікавленість, або досягається вершина: професійна потреба свідомо вивчати психологію та оволодівати основами психологічної роботи.

Проте, наявність сукупності особистісних якостей та професійної мотивації не є достатнім для виконання майбутнім практичним психологом професійної діяльності у сфері психологічного супроводу студентів з обмежени-

ми можливостями. Для успішного виконання професійних обов'язків майбутній практичний психолог повинен володіти набором професійних знань, умінь, навичок, вміти застосувати їх на практиці та постійно вдосконалювати їх. Здатність майбутніх практичних психологів до саморозвитку та вдосконалення ми будемо діагностувати за допомогою методики «Діагностика рівня саморозвитку та професійної психологічної діяльності» Л.Н. Бережкової. При використанні даної методики визначимо рівень прагнення до саморозвитку та самооцінку особистісних якостей майбутніх фахівців.

Розроблена анкета «Виявлення рівнів готовності майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями» допоможе підтвердити дані, отримані за допомогою інших методик, та виявити рівні розвитку когнітивного та технологічного компоненту готовності майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями. Анкета складається з п'яти блоків, що пов'язані з компонентами готовності. Мотиваційний блок дозволить дослідити ставлення майбутніх фахівців до професії, професійні установки, інтереси, прагнення займатися роботою зі студентами з обмеженими можливостями, бажання вдосконалювати свою підготовку і т.д., когнітивний – аналітичні вміння, сукупність професійних знань щодо вікових та психологічних особливостей студентів з обмеженими можливостями, особливостей організації роботи з окресленою категорією студентів тощо. Технологічний блок покликаний дослідити не лише теоретичне засвоєння знань, умінь та навичок, а й уміння застосовувати їх на практиці, вміння організувати роботу зі студентами з обмеженими можливостями, надати кваліфіковану допомогу, особистісний блок – наявність особистісних якостей, необхідних для роботи зі студентами з обмеженими можливостями (рівень розвитку емпатії, товариськості, вміння встановлювати контакти, вирішувати конфліктні ситуації, володіння навичками саморегуляції). Підсумковий блок дозволить діагностувати самооцінку підготовленості майбутніх фахівців до роботи з окресленою категорією студентів, здатність до саморозвитку та виявити чинники, що негативно або позитивно впливають на рівень підготовки майбутніх спеціалістів до фахової діяльності.

Таким чином, означені методики дозволять нам дослідити рівень готовності майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями.

Перспективи. Подальше дослідження передбачається провести у напрямку виявлення рівнів готовності майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями та розробки програми підготовки майбутніх спеціалістів до фахової діяльності.

Висновки. Таким чином, питання підготовки фахівців для основних сфер психологічної діяльності (особливо до сфери роботи зі студентами з обмеженими можливостями) залишаються актуальними для нашого суспільства. Проте здійснювати психологічний супровід осіб з обмеженими можливостями під час навчання у вищому навчальному закладі можуть фахівці, що мають високий рівень готовності. Проаналізувавши сучасні наукові дослідження в галузі психологічної освіти, ми виділили компоненти готовності майбутніх фахівців, рівні визначення її вихідного стану, здійснили добір діагностично-

го інструментарію, покликаного дослідити стан готовності майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями.

Література

1. Бодалев А.А. Личность и общение: Избр. труды – М.: Педагогика, 1983. – 188 с.
2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – М.: Академия, 2004. – 304 с.
3. Кондрашова Л.В. Моральна психологічна готовність студента до вчительської діяльності. – Київ: «Вища школа», 1987. – 134 с.
4. Сургунд Н. А. Емпатія як психологічна передумова професійної придатності практичного психолога // Вісник технологічного університету Поділля. – 2002. – №4. – Ч. 3. – С. 63-67.
5. Сургунд Н.А. Професійна придатність практичного психолога: діагностика якостей особистості // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2002. – Вип. 4. – С. 118-124.
6. Федик О.П. Психологічні особливості професійної підготовки студентів до майбутньої спортивно-педагогічної діяльності: Дис. ... канд. психол. наук, 19.00.07. – Івано-Франківськ, 1999. – 164 с.
7. Хрущ-Ріпська О.В. Психологічні засади формування у студентів педвузу готовності до майбутньої професійної діяльності: Дис... канд. психол. наук, 19.00.07. – Київ, 1999. – 188 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К СТРУКТУРЕ ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНОГО ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

УДК: 159.9 (091)
Волженцева И.В.

В данной статье подан концептуальный подход к структуре полифункционального эмоционального воздействия, ее сложному соподчиненному, иерархизированному образованию, включающему субъектный, индивидуальный и личностный уровни. Рассмотрена возможность интегральных образований психики и поведения человека согласно системному анализу психических явлений.

Ключевые слова: *концептуальный подход, полифункциональное эмоциональное воздействие, субъектный уровень, индивидуальный уровень, личностный уровень, системный анализ, интеграция.*

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО СТРУКТУРИ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЕМОЦІЙНОГО ВПЛИВУ

Волженцева Ірина Вікторівна

У даній статті подано концептуальний підхід до структури поліфункціонального емоційного впливу, її складної супідрядної, ієрархізованої освіти, що включає суб'єктний, індивідуальний і осо-